

Slovenské referendum 2010: stručný komentár k výsledkom hlasovania

Silvia Hudáčková, Otto Eibl

Tento text byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu „Proměny politického a společenského pluralismu v moderní Evropě“.

Abstract: *The 2010 Slovakian Referendum: A Brief Comment on Its Results.*

The article examines geographical support, through the use of the Gini coefficient, of the seventh Slovak referendum agenda at three territorial levels. The vote distribution among districts was abnormally homogenous at every territorial level and the ratio between Yes and No votes at the regional level also showed no significant fluctuation. A slight divergence in vote distribution can be observed between towns with more than 20,000 inhabitants and villages. In spite of being declared invalid due to low turnout, the referendum campaign promoted Freedom and Solidarity's (Sloboda a solidarita, SaS) policy statements and can be, therefore, regarded as a success. We assert that the SaS was able to mobilize three times more voters than in recent parliamentary elections. This proves that the SaS, despite the opposition of the rest of Slovak political subjects, was able to push its agenda and convey it to non-voters as well as voters of other parties.

Key words: *Referendum, SaS, Slovakia.*

Úvod

Na Slovensku sa 18. septembra 2010 konalo v poradí už siedme referendum, ktoré bolo iniciované viac ako 400 tisíc občanmi, ktorí podpísali petíciu vyhlásenú v januári 2008 petičným výborom združenom okolo R. Sulíka,² neskoršieho predsedu novovzniknutej strany SaS³. Už samotný fakt, že iniciátorom referenda bola skupina okolo Sulíka a že jednotlivé otázky sa stali súčasťou volebnej kampane pred parlamentnými voľbami 2010, dáva tušiť, že pôjde o referendum použité k presadeniu straníckych cieľov, popr. zviditeľnenia sa na politickom trhu.

¹ Kontakt: Katedra politologie, Fakulta sociálnych štúdií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: 220085@mail.muni.cz (Silvia Hudáčková), eibl@fss.muni.cz (Otto Eibl).

² Iniciatíva za vypísanie referenda má svoj počiatok v schválení ľudovo nazývaného zástrčkového zákona zavádzajúcom nový mechanizmus pre výber koncesionárskych poplatkov. Skupina okolo R. Sulíka (T. Szalay, P. Boskovičová, A. Sváková, P. Pažitný) sa vtedy rozhodla vypísať petíciu vedúcu k referendu, ktorej cieľom bolo tento zákon zrušiť, pretože ho nepovažovali za spravodlivý (Aktualne.centrum.sk 2008). Pôvodná petícia za vyhlásenie referenda z januára 2008 obsahovala iba jednu otázku o zrušení koncesionárskych poplatkov. K novembru 2008 sa však podarilo vyzbierať podľa slov R. Sulíka zhruba 90.000 podpisov. Preto sa už vtedy vznikajúca strana rozhodla znovuoživiť aktivity okolo petície a premeniť celý jej koncept (bližšie viď Tv.sme.sk 2008).

³ Strana vznikla začiatkom roku 2009.

Takejto interpretácii sa SaS nebránila a priznala, že referendum jej pomohlo v predvolebnej kampani (SaS 2010b). SaS so ziskom 12,14 % hlasov vstúpila do Národnej rady SR a neskôr sa stala i súčasťou vládnej koalície. Štyri otázky položené v referende sa dostali do vládneho programu, čo SaS mohla bez ohľadu na budúci výsledok referenda prezentovať ako plnenie predvolebného programu.

Cieľom tohto komentára je popis niektorých okolností, za ktorých sa referendum uskutočnilo a ktoré súviseli s jeho výsledkom. Budeme klásť dôraz na geografickú analýzu hlasovania, pričom nám k vizualizácii pomôžu metódy a nástroje volebnej geografie. Vzhľadom na to, že SaS jednoznačne pomohla medializácii tém referenda (a naopak) a bola s referendom tesne spätá, ponúka sa otázka, či je možné interpretovať výsledok referenda vo vzťahu s volebným ziskom SaS. Zameriame sa teda na otázku, či je možné zistiť podobné geografické charakteristiky v hlasovaní pre SaS a účasti na referende. Výsledkom by mala byť prehľadná mapa, ktorá by čitateľom poskytla informácie o výsledkoch hlasovania.

Štruktúra textu je nasledujúca. Najprv v krátkosti vymedzíme pravidlá konania referenda tak, ako ho vymedzuje Ústava SR a zákon o konaní referenda, a v krátkosti charakterizujeme doteraz konané referendá. V nasledujúcej časti sa zameriame na predstavenie vybraných okolností hlasovania a na popis postojov politických aktérov k referendu. V ďalšej časti predstavíme dáta a metódy. V záverečnej časti potom predstavíme výsledky našej geografickej analýzy.

Právna úprava referenda⁴

Problematika referenda je upravená v druhom oddieli piatej hlavy⁵ a siedmom článku prvej hlavy Ústavy SR. Ďalej je inštitút referenda upresnený v zákone č. 564/1992 Zb. Ústava ukladá obligatórne konanie referenda v prípade vstupu do štátneho zväzku s inými štátmi, alebo pri vystúpení z tohto zväzku. Fakultatívne referendum môže byť vyhlásené na základe rozhodnutia NR SR,⁶ alebo môže byť iniciované občanmi pri vyzbieraní 350.000 podpisov oprávnených voličov (keď je referendum vyhlásené na základe petície, je určujúci i zákon č. 85/1990 Zb., o petičnom práve). Môže rozhodovať o dôležitých otázkach verejného záujmu, ale predmetom jeho konania nemôžu byť otázky o základných právach a slobodách, o daniach, odvodoch a štátnom rozpočte. Otázky musia byť položené tak, aby sa na nich dalo jednoznačne odpovedať áno alebo nie (paragraf 1, čl. 4 zákona). Po splnení týchto podmienok ho prezident vyhlási, alebo podá na Ústavný súd návrh na rozhodnutie, či je petícia občanov alebo uznesenie

⁴ Bližšie viď Kresák 1997: 83-110, srov. Prusák 2000: 224.

⁵ Pojednáva o zákonodarnej moci.

⁶ Návrh na prijatie uznesenia o konaní referenda podáva poslanec NR SR alebo vláda (Ústava SR, čl. 96).

NRSR v súlade s Ústavou alebo s ústavným zákonom. Pokiaľ nie sú náležitosti referenda v rozpore so zákonmi, prezident referendum vyhlási a určí dátum jeho konania najneskôr do 90 dní.⁷ Referendum je platné, ak sa na ňom zúčastnila nadpolovičná väčšina všetkých oprávnených voličov a ak bolo rozhodnutie prijaté nadpolovičnou väčšinou účastníkov referenda (čl. 98).

Referendá na Slovensku: historická perspektíva

Použitie inštitútu referenda je v slovenských podmienkach bežnou záležitosťou. Od samostatného vzniku Slovenskej republiky sa konalo už sedem referend, z ktorých iba jediné (hlasovanie o vstupe SR do EU v roku 2003) bolo platné. Vo všeobecnom odbornom i verejnom diskurze panuje zhoda, že referendá sú (bez ohľadu na výsledok) používané najmä ako prostriedok na presadenie partiáckych cieľov, poprípade snahou dostať do verejného diskurzu partiácku agendu a s ňou spojené témy (Spáč 2008: 66; srov. Uhýrková 2001: 32; Kopeček, Belko 2003: 86).⁸ Pre prehľad uvádzame v tabuľke č. 1 informácie o konaných referendách, ich iniciátoroch a otázkach, ktoré v nich boli položené.

Tabuľka č. 1. Prehľad základných údajov o referendách konaných pred rokom 2010.

Dátum konania	Iniciátor	Otázky referenda	Výsledok
22. 10. 1994	uznesenie NR SR na návrh Jána Luptáka (ZRS)	1. Súhlasíte s tým, aby konanie poslanca, ktorý prestal byť členom politickej strany alebo hnutia, za ktoré kandidoval do NR SR, bolo považované za prejav vzdania sa poslaneckého mandátu? 2. Súhlasíte s tým, aby sa toto volebné obdobie Národnej rady SR skončilo v júni 1994, dňom volieb do NR SR? 3. Súhlasíte s tým, aby mohla privatizovať iba osoba, ktorá hodnoverným spôsobom doloží pôvod svojho majetku? (Prusák 2000: 228)	N
23.-24. 05. 1997 ⁹	Časť otázok koalícia HZDS, SNS, ZRS (uznesenie NR SR). Posledná 4. otázka navrhnutá opozíciou (vyhlásenie na základe petície) bola vynechaná.	1. Ste za vstup SR do NATO? 2. Ste za rozmiestnenie jadrových zbraní na území SR? 3. Ste za rozmiestnenie vojenských základní na území SR? 4. Súhlasíte, aby prezidenta Slovenskej republiky volili občania Slovenskej republiky podľa priloženého návrhu ústavného zákona priamo? ¹⁰	Z

⁷ Referendum sa nemôže konať 90 dní pred parlamentnými voľbami, ale môže sa konať v deň parlamentných volieb, teda obidve udalosti môžu byť spojené (Ústava SR, čl. 97). Môže sa konať podľa rozhodnutia prezidenta jeden alebo dva dni (zákon č. 564/1992 Zb.).

⁸ Výnimkou je v tomto prípade opäť referendum za vstup SR do EU.

⁹ Bližšie viď samostatnú publikáciu Bútoru a Mesežnikova (1997): *Slovenské referendum '97: zrod, priebeh, dôsledky*.

¹⁰ V pôvodnom návrhu otázok referenda, ako ho schválil prezident Kováč, bola uvedená i táto štvrtá otázka. Referendové hlasovacie lístky však boli nakoniec rozdistribúované bez tejto otázky. Bližšie viď Kopeček, Belko 2003: 88.

25.-26. 09. 1998	petícia HZDS	Ste za to, aby Národná rada Slovenskej republiky prijala ústavný zákon, ktorým sa zakáže privatizácia týchto strategických podnikov: a. Západoslovenské energetické závody, š.p. Bratislava, b. Stredoslovenské energetické závody, š.p. Žilina, c. Východoslovenské energetické závody, š.p. Košice, d. Slovenský plynárenský priemysel, š.p. Bratislava, e. Slovenské elektrárne, a.s. Bratislava, f. Transpetrol, a.s. Bratislava?	N
11. 11. 2000	petícia HZDS a SNS	Ste za to, aby sa NR SR uzniesla na ústavnom zákone: Volebné obdobie NR SR zvolenej v roku 1998 sa skončí dňom volieb do NR SR, ktoré sa vykonajú do 150 dní odo dňa vyhlásenia výsledkov referenda?	N
16.-17. 05. 2003	Prezident SR	Súhlasíte s tým, aby sa Slovenská republika stala členským štátom Európskej únie?	P, Ú
03. 04. 2004	Petičná akcia Konfederácie odborových zväzov, podpora strán Smer, KSS, SDE i HZDS	Ste za to, aby poslanci NR SR prijali ústavný zákon o skrátení III. volebného obdobia NR SR tak, aby sa voľby do NR SR konali v roku 2004?	N

Legenda k poslednému stĺpci tabuľky: N – neplatné, Z – zmarené, P – platné, Ú – úspešné.

Zdroj: Spáč 2008; Prusák 2000: 228; Referendum2009.sk.

Referendum 2010: Úloha SaS, postoje parlamentných strán a ďalších ústavných činiteľov k referendu

Ako sme naznačili vyššie, politológovia sa zhodujú na tom, že inštitút referenda sa na Slovensku vo všeobecnosti využíva ako súčasť politickej stratégie a jeho úspešnosť či otázky v ňom položené nemusia byť primárnym záujmom jeho iniciátorov. Dôvod jeho konania je nutné chápať v širších súvislostiach. Podobne ako pri prvom slovenskom referende, slúžiacom ako predĺžená kampaň Ľupčákového ZRS na etablovanie strany v straníckom systéme, i posledné referendum bolo organizované za takýmto utilitárnym účelom. Jeho pôvodná forma s jednou otázkou sa prispôsobila propagácii strany Slobody a Solidarity¹¹, ktorá bola zaregistrovaná na Ministerstve vnútra 27. februára 2009 (TvNoviny.sk 2009). Zároveň prostredníctvom položených otázok slúžilo i na propagáciu jej volebného programu, pretože 4 otázky zo 6 boli jeho súčasťou (viď SaS 2010a).

O naviazaní referenda na stranu svedčia i propagačné materiály referenda, ktoré boli v súlade s grafickou prezentáciou strany a straníckymi farbami (modrá a zelená farba).¹² Ďalej strana zabezpečila dostatočnú publicitu miestam na zber podpisov (Sulík 2008) a nie sú pochybnosti o tom, že referendum bolo jednou z hlavných zložiek komunikácie volebnej kampane Sulíkovej strany.

¹¹ Vznik SaS bol avizovaný už 10. novembra 2008, no svojimi politickými ambíciami sa R. Sulík dlhšiu dobu netajil (TvNoviny.sk 2009).

¹² Šlo o viac ako tisíc billboardov, spot k referendu (Sme.sk 2010a), outdoorové stánky na zbieranie podpisov pod petíciu, trička brigádnikov, webové stránky venované referendu, perá, šiltovky a podložky.

Výsledok SaS v júnových voľbách predstavoval vstupenku do Národnej rady. Strana získala 307.287 hlasov, čo predstavuje 12,14 % zúčastnených voličov. Absolútny počet voličov bol nakoniec nižší ako občanov podpísaných pod petíciou. SaS sa následne spolu s SDKÚ-DS, KDH a Mostom-Híd stala súčasťou vládnej koalície. V koalíčných rokovaníach dokázala SaS presadiť do programového vyhlásenia vlády i témy referenda. Podarilo sa to v štyroch zo šiestich referendových otázok, konkrétne vo veci zrušenia koncesionárskych poplatkov, obmedzení tlačového zákona, zavedením voľby cez internet a obmedzením poslaneckej imunity (Úrad vlády SR 2010). Tento fakt mohol pôsobiť na potenciálnych účastníkov referenda (resp. signatárov petície) demotivujúco a referendum sa mohlo pre niektorých z nich javiť ako zbytočné. Bod programového vyhlásenia vlády však neznamená jeho zaručené naplnenie. Oproti tomu platné referendum prijatie patričnej zákonnej úpravy do zbierky zákonov *de facto* garantuje (aj keď názory na záväznosť a právnu silu výsledkov referenda sa rôznia (bližšie napr. Jancová 2010). Aj keď sa stali témy referenda súčasťou vládnej agendy, bol vzťah koalíčných strán k referendu nejednotný.

Jedinou stranou, ktorá vyslovila referendu podporu, bol koalíčný Most-Híd, ktorý svojim voličom odporučil účasť na hlasovaní¹³ (Most-Híd 2010). KDH k účasti na referende svojim voličom pokyn nedalo a podľa predsedu hnutia Figeľa nechalo rozhodnutie na úsudku každého občana (Aktualne.centrum.sk 2010a). Predsedkyňa SDKÚ-DS sa o ňom vyjadrila ako o zbytočnom mrhaní peniazmi (Webnoviny.sk 2010a), napriek tomu sa však slovne zaviazala podporiť účasť na referende tesne pred jeho konaním (Stupňan 2010). Aj keď nakoniec SDKÚ-DS svojich voličov k účasti na referende nevyzvalo, Radičová a Dzurinda sa ho zúčastnili a vyjadrili svoj rešpekt k vyjadreniu slobodnej vôle občanov (Webnoviny.sk 2010b).

Ani postoj opozície nebol úplne jednoznačný. Súčasná hlavná opozičná strana Smer-SD R. Fica sa k referendu stavala odmietavo a vytrvale ho kritizovala. Na druhej strane voči účasti svojich voličov na referende sa prekvapivo nevymedzila jasne negatívne, ale predseda Smeru-SD sa vyjadril, že „Smer-SD nemôže odporučiť svojim voličom, aby sa zúčastnili na referende“ (Ta3.com 2010a; Sme.sk 2010c). V kontexte predchádzajúcich vyhlásení na tlačovej konferencii o tom, že SaS zneužíva túto formu demokracie, zneuctuje Ústavu SR a správa sa podvodne¹⁴,

¹³ Predseda strany Most-Híd Béla Bugár vyhlásil: „Osobne sa zúčastním referenda, aj keď väčšinu referendových otázok obsahuje programové vyhlásenie vlády. Ak má občan možnosť vyjadriť svoj názor, prečo by to neurobil...“ (Most-Híd 2010).

¹⁴ Príčinou bolo, že Sulík prostredníctvom podateľne Národnej rady rozposlal starostom a primátorom list, kde ich vyzval, aby cez miestny rozhlas nabádali ľudí zúčastniť sa na referende, čo považoval Fico za zneužitie jeho právomocí (Aktualne.centrum.sk 2010b). V tomto liste bolo použité i jeho meno, a to v súvislosti s jeho ústavnou funkciou a údajnou účasťou, čo malo predstavovať zneužitie jeho mena (Sme.sk, 06. 09. 2010; list je dostupný na Noveslovo.sk 2010). Dôsledkom bol neúspešný pokus opozície o odvolanie predsedu NR Sulíka z jeho postu

vyznelo stanovisko ohľadom účasti síce odmietavo, no ak by sme sa striktno držali výrokovkej logiky, tak toto vyjadrenie neodporuje ani neutrálnemu postoj. Potvrzuje to i Ficovo vyjadrenie v diskusnej relácii V politike (Ta3.com 2010c): „povieme našim voličom a sympatizantom, rozhodnite sami, že či chcete ísť, alebo nechcete ísť“. Môžeme teda zhodnotiť, že strana Smer verejne vyjadrila svoj kritický postoj a odmietnutie, ale svojim voličom úplne jednoznačne nezačala model správania, ktorý od nich očakáva, i keď vyslala jasný kritický signál.

Zásadne proti referendu sa ako jediná postavila Slovenská národná strana a vyslovene odporučila svojim členom a sympatizantom, ba dokonca všetkým Slovákom, neúčast' na referende a kritizovala ho ešte ostrejšie ako Smer-SD. Predseda J. Slota sa na margo referenda oficiálne vyjadril takto: „Každému je zrejmé, že ide o hazard, nezodpovednosť a falošné skrývanie sa za demokraciu, o ktorej len rozprávajú a mätú hlavy väčšine národa, ktorý má úplne iné starosti, než títo politickí liberálni dobrodruhovia. Preto som presvedčený, že drvivá väčšina normálnych Slovákov im dá jasný odkaz a nezúčastní sa na vypísanom referende.“ (Slota 2010)

Referendum nebolo priaznivo prijaté ani ostatnými ústavnými činiteľmi. Prezident vypísal deň konania referenda na dátum 18. 09. 2010, ktorý nebol v zhode s prianím predsedu SaS uskutočniť ho v deň parlamentných alebo komunálnych volieb, čím medzi predsedom parlamentu a prezidentom vznikol konflikt (Pravda.sk 2010). Zástupcovia SaS odovzdali hárky až 9. júna 2010, čo považovali po sčítaní všetkých lehôt za vhodný dátum, aby referendum mohlo byť vyhlásené 27. novembra. To však prezidenta nemohlo k nimi želanému dátumu zaväzovať a vyhlásil referendum na septembrový dátum (TvNoviny.sk 2010).

Sulík ho v dôsledku nespojenia oboch hlasovaní obvinil z predrazenia referenda, na čo sa prezident ohradil, že celé referendum je zbytočné mrhanie štátnymi prostriedkami, pretože jednotlivé otázky referenda budú bez ohľadu na jeho výsledok prejednané v NR SR, takže peniazmi podľa neho mrhá SaS. Tento konflikt nakoniec nevyústil v obštrukcie pri vyhlasovaní samotného referenda, či uznania petičných hárkov. Prezident sa však odmietol zúčastniť ich odovzdania¹⁵ a označil zhromaždenie pred prezidentským palácom za účelový predvolebný míting, na ktorý navyše jeho organizátori nemali povolenie. Zdôraznil, že polícia mohla zhromaždenie rozpustiť, že tiež nemusel uznať hárky, ktoré mali formálne pochybenia, ale neurobil tak (Ta3.com 2010b). Napriek jeho jasne odmietavým postojom nakoniec prekvapivo

v NRSR (Sme.sk 2010a). Ďalším dôvodom Ficových výhrad bolo zneužívanie jeho mena v kampani na podporu referenda, ktorá na billboardoch uvádzala: „Aj Fico sa zúčastní referenda“. Predseda Sulík tento krok vysvetlil na svojom blogu: „To, že je niekto nositeľom takéhoto priezviska, neznamená, že nemôže podpísať rozumnú vec. Petíciu podpísali už piati Ficovia, traja Maďaričovia (...)“. (Sulík 2008)

¹⁵ Odcestoval do Nových Zámok na akciu stredoškôlkov s názvom: Mám rád Slovensko, mám rád slovenčinu.

v referende hlasoval, no jeho účast' dopredu médiám neoznámil. Naopak jeho hovorca avizoval jeho neúčast' (Atlas.sk 2010; Aktuality.sk 2010).

Referendum 2010: Výsledky hlasovania perspektívou volebnej geografie

Nasledujúci text sa zameria na analýzu výsledkov referenda z geografickej perspektívy. Ako súčasť argumentácie budú predložené prehľadné mapy, ktoré priblížia charakter hlasovania voličov, pričom základnú analytickú jednotku pre nás bude predstavovať okresná úroveň (pre úplnosť budeme pracovať i s krajskou úrovňou a potom vzájomne porovnáme i dáta z obcí, ktoré majú menej ako 20.000 obyvateľov, s tými, ktoré majú nad 20.000 obyvateľov. V tejto časti sa zameriame najmä na homogenitu, resp. heterogenitu hlasovania a účasti na hlasovaní. Pri tejto príležitosti sa pokúsime vzťahovať výsledky hlasovania k volebnému zisku SaS z júnových volieb (s vedomím všetkých limitov, ktoré so sebou táto operácia nesie). Ako jediný zdroj dát pre výpočty nám slúžil Štatistický úrad SR, ktorý zverejnil komplexné dáta o výsledkoch referenda a zároveň volebné výsledky.

Ukazovateľom homogenity (teritoriálnej i faktickej) pre nás bude modifikovaný (obrátený) Giniho koeficient¹⁶. Index je dobre využiteľný ako indikátor heterogenity teritoriálneho rozprestrenia hlasov politických strán, napríklad pri výskume nacionalizácie straníckych systémov. Napr. Taagepera so Shugartom (1989: 263) ho používajú ako meradlo disproporcionality volebných výstupov; Jones s Mainwaringom (2003) nachádzajú analogické využitie v analýze nerovnomernej distribúcie podielov hlasov pre jednotlivé strany v rámci rôznych teritoriálnych jednotiek. Bochsler (2010) ešte pôvodný index dopĺňa o možnosť váženia, čo podľa neho vedie k tomu, že index produkuje výsledky porovnateľné medzi jednotlivými krajinami. V našom prípade sme výsledky politických strán nahradili hlasovaním o referendových otázkach.

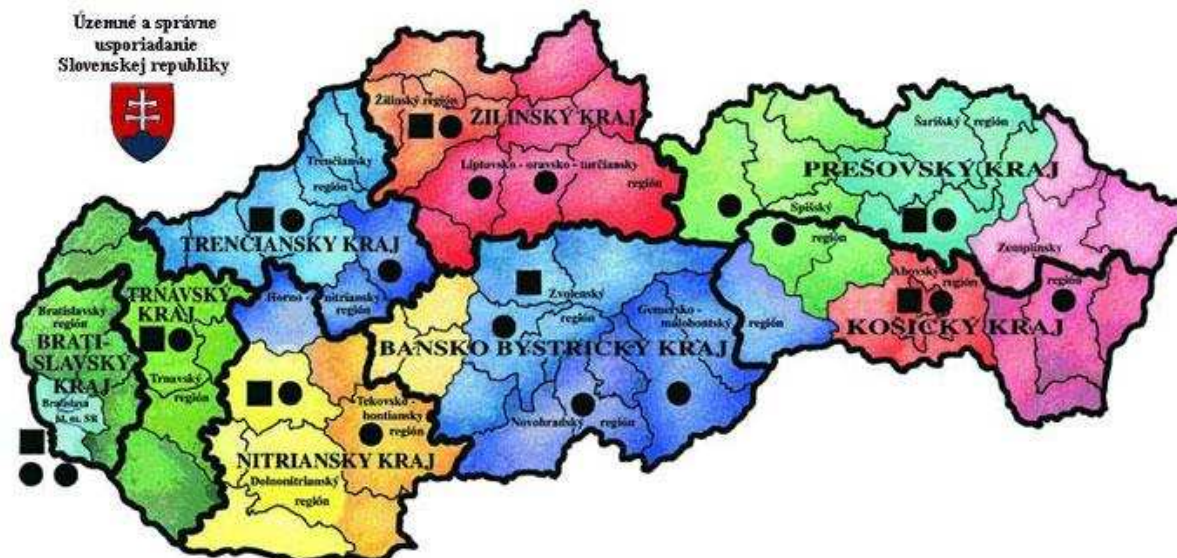
Vyššie spomenutá modifikácia spočíva v tom, že podobne ako Jones a Mainwaring, budeme výslednú hodnotu indexu odčítavať od 1, pretože sa nesnažíme zmerať nerovnosť distribúcie, ale naopak rovnosť distribúcie podpory pre jednotlivé otázky položené v referende v rôznych teritoriálnych jednotkách. Hodnota 0 teda poukazuje na úplnú heterogenitu hlasovania a hodnota 1 bude naopak znamenať dokonalé rozloženie. Prezentované výsledky tak budú intuitívnejšie. Pokiaľ nebude uvedené inak, z prezentovaných výsledkov hlasovania budú odčítané neplatné hlasy a výsledky budú počítané iba z platných odovzdaných hlasov.

¹⁶ Index v roku 1912 skonštruoval taliansky štatistik Corrado Gini. Zvyčajne sa používa na meranie nerovnosti distribúcie príjmu/bohatstva v spoločnosti. Index dosahuje hodnoty medzi 0 a 1, pričom 0 znamená perfektnú homogenitu (každý jeden člen populácie má rovnaký príjem) a hodnota 1 predstavuje perfektnú heterogenitu distribúcie (jeden člen populácie zadržiava všetky zdroje, ostatným členom sa zdroje nedistribuuju).

Účast' voličov na hlasovaní

Referenda sa zúčastnilo celkom 22,84 % oprávnených voličov, čo je v absolútnych číslach 997.235 občanov. Ani siedme slovenské referendum teda nebolo úspešné. Je to viac ako dvojnásobný počet oproti vyzbieraným 401.126 podpisom na petícii za konanie referenda (Referendum2009.sk). SaS získala vo voľbách do NR SR, ako sme už spomenuli, celkom 307.287 hlasov (čo samo o sebe poukazuje na fakt, že v referende hlasovali i ľudia, ktorí vo voľbách nehlasovali pre SaS – veľmi dobre je to patrné na mape č. 2). Najvyššia účasť v referende bola zaznamenaná v Bratislavskom kraji, čo predstavuje 28,61 % oprávnených voličov. Najlepší výsledok 18,03 %, ktorý vysoko presiahol celorepublikový priemer, v tomto kraji v parlamentných voľbách dosiahla i SaS. Naopak najmenej občanov sa referenda zúčastnilo v Nitrianskom kraji (21,07 %). Údaje o účasti v ďalších krajoch uvádzame v nasledujúcej tabuľke. Pre lepší prehľad ponúkame i mapu s vyobrazením slovenských krajov.

Mapa č. 1. Územné a správne usporiadanie Slovenskej republiky.

Zdroj: Únia miest Slovenska, Územné a správne usporiadanie Slovenskej republiky.

Tabuľka č. 2. Počet % oprávnených voličov v jednotlivých krajoch, ktorí sa zúčastnili referenda.

Kraj	Volebná účasť v referende	Zisk SaS (% , 2010)
Bratislavský	28,61	18,04
Trnavský	22,45	10,88
Trenčiansky	21,88	12,63
Nitriansky	21,07	9,13
Žilinský	23,52	12,76
Banskobystrický	22,56	12,68
Prešovský	21,35	9,91
Košický	21,66	11,02
SR	22,84	12,14

Zdroj: *Statistics.sk 2010b.*

Volebná účasť bola v drvivej väčšine krajov vzácné vyrovnaná a pohybovala sa okolo hodnoty 22 %. Výnimkou je Bratislavský kraj, kde dosiahla účasť výrazne nadpriemerných 28,61 %. O vysokej homogenite nameraných hodnôt svedčí i smerodatná odchýlka, ktorá nadobudla hodnoty 2,4; pokiaľ by sme z výpočtu vynechali údaj za Bratislavský kraj, dostaneme sa dokonca na hodnotu 0,81. Podobne homogénny charakter vykazujú i výsledky samotného hlasovania (viď nižšie).

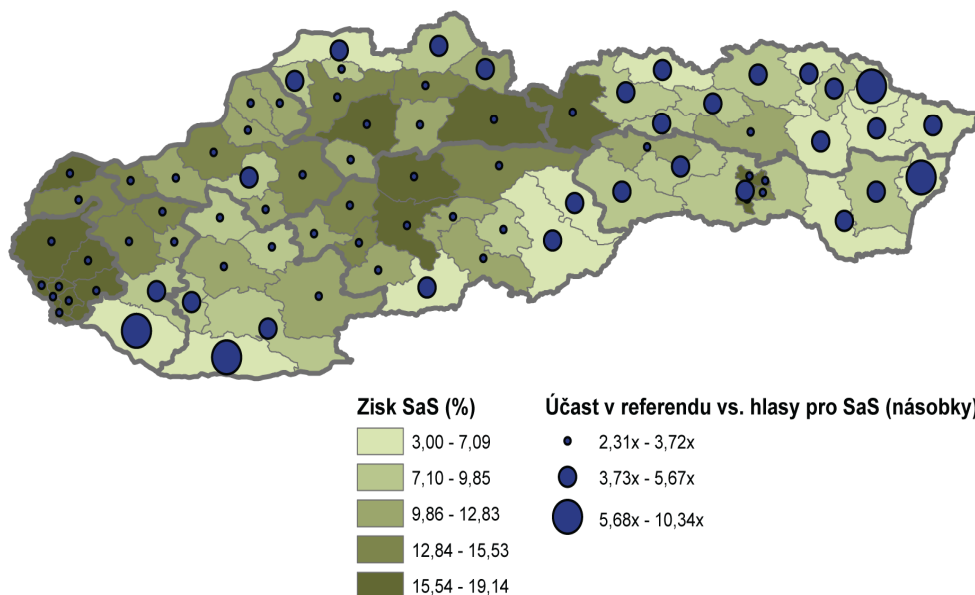
Pokiaľ by sme pristúpili na tézu o prísne straníckom referende, mala by ochota hlasovať v referende kopírovať vyššie načrtnutý trend. Pri pohľade na výsledky SaS na úrovni krajov musíme konštatovať, že homogenita výsledkov je nižšia. Hodnota smerodatnej odchýlky je na úrovni 2,74, pokiaľ do analýzy zahrnieme Bratislavský kraj. Bez tohto, pre SaS najúspešnejšieho kraja, sa hodnoty vzájomne viac priblížia – na hodnotu 1,46.

Mimo Bratislavský kraj bol rozptýl výsledkov na úrovni kraja pomerne nízky. Väčšie rozdiely však nachádzame v momente, keď z krajskej úrovne zostúpime na okresnú úroveň. Na nasledujúcej mape sme sa pokúsili poukázať na rozdiel medzi ziskom SaS vo voľbách do NR SR a účasťou na referende vydelením platných hlasovacích lístkov počtom hlasov odovzdaných vo voľbách do NR SR pre Slobodu a Solidaritu. Hodnota podielu v jednotlivých okresoch sa pohybovala od 2,31 násobku účasti v okrese Bratislava V. až po 10,34 násobok v Dunajskej Strede. Najvyšší nárast účasti (a teda nepriamo i záujmu o agendu SaS) bol vo východných a južných okresoch, no prejavil sa vo zvýšenej miere i na severe SR (okresy Tvrdošín, Čadca a Námestovo). Na východnom Slovensku sa opäť jednalo o pohraničné oblasti Sobrance a Medzilaborce. Z južných okresov bolo najväčšie znásobenie viditeľné v Dunajskej Strede a Komárne, no s postupne znižujúcou sa koncentráciou maďarskej menšiny smerom na sever postupne klesá i znásobenie ziskov pre referendum. Tieto výsledky poukazujú na to, že SaS

dokázalo referendum oslovit' takmer milión voličov, čo je viac ako trojnásobok jej zisku v parlamentných voľbách. To znamená, že sa jej touto agendou podarilo oslovit' i voličov iných politických strán, alebo nevoličov. Z tabuľky a grafu je možné vypočítavať všeobecný jav, že najvyššie znásobenie účasti na referende oproti počtu hlasov SaS získaných vo voľbách do NR SR bolo v tých okresoch, kde SaS v parlamentných voľbách získala podpriemerný výsledok a naopak. Vysoké znásobenie zisku v južných okresoch mohlo podporiť i pozitívne vyjadrenie zo strany Bélu Bugára a Mostu-Híd referendovej agende.

Mapa č. 2. Zisk SaS v parlamentných voľbách 2010 a volebná účasť v referende.

ZISK SaS (2010) vs. účasť v referende (násobky absolútneho počtu hlasů)

Zdroj dát: *Statistics.sk 2010a; 2010b.*

Otázky položené v referende

V poslednom referende 18. 09. 2010 bolo položených celkom 6 otázok. Platnosť hlasovacieho lístku zabezpečilo zodpovedanie aspoň jednej otázky správnou formou (Metodický pokyn k vykonaniu referenda 2010), takže niektoré otázky získali viac hlasov ako ostatné. Dôvod tohto javu nám zostane neobjasnený, pretože motívy vynechania otázok mohli byť u voličov rôzne,¹⁷ zároveň nedokážeme podľa údajov Štatistického úradu SR odlišiť neplatné odpovede

¹⁷ Ponúkajú sa rôzne vysvetlenia: otázky nemuseli byť pochopené, občan s nimi nemusel súhlasiť, necítil sa

a neodovzdané hlasovacie lístky od nezodpovedaných otázok. Z tabuľky nižšie môžeme vidieť, že najväčšiu mieru nesúhlasu vyvolala piata otázka týkajúca sa možnosti voľby cez internet, s ktorou nesúhlasilo 21,43 % voličov. Naopak druhá otázka o upravení poslaneckej imunity obdržala od voličov najväčší počet súhlasných odpovedí, vyslovilo sa proti nej iba 0,93 % voličov. Najviac neplatných alebo nezodpovedaných odpovedí bolo na šiestu otázku. Dôvodom môže byť jej nepochopenie, nesúhlas s riešením preferovaným SaS, alebo jej hodnotenie ako nedôležitej. Otázky v referende boli kladené tak, aby zaškrtnutie možnosti „áno“ vždy vyjadrovalo postoj SaS k riešeniu problému. Otázka číslo 6 dodržala túto štruktúru, no zapríčinilo to jej náročnejšiu syntax. Navyiac vyžadovala základnú znalosť problematiky tlačového zákona.¹⁸

Tabuľka č. 3. Jednotlivé otázky referenda a ich výsledky v %.

Položené otázky	Kladné odpovede	Záporné odpovede	Podiel neodovzdaných a neplatných hlasovacích lístkov a neplatných odpovedí na otázku
1. Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky zákonom zrušila povinnosť fyzických osôb a právnických osôb platiť úhradu za služby verejnosti poskytované Slovenskou televíziou a Slovenským rozhlasom?	85,47	11,13	3,39
2. Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky zákonom rozšírila možnosť prejednať konanie poslanca Národnej rady Slovenskej republiky ako priestupok na všetky priestupky podľa zákona o priestupkoch?	97,06	0,93	1,99
3. Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky ústavným zákonom znížila počet poslancov Národnej rady Slovenskej republiky na 100 s účinnosťou od nasledujúceho volebného obdobia?	91,14	5,67	3,18
4. Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky zákonom ustanovila, že orgány verejnej moci môžu obstarávať osobné motorové vozidlá s obstarávacou cenou maximálne 40 tisíc eur?	89,87	6,04	4,07
5. Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky ustanovila možnosť voliť poslancov Národnej rady Slovenskej republiky a poslancov Európskeho parlamentu prostredníctvom internetu?	72,77	21,43	5,79
6. Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky zákonom vyňala osoby poverené výkonom verejnej moci z možnosti uplatniť právo na odpoveď podľa tlačového zákona?	74,6	15,33	10,05

Zdroj: *Statistika.sk 2010a.*

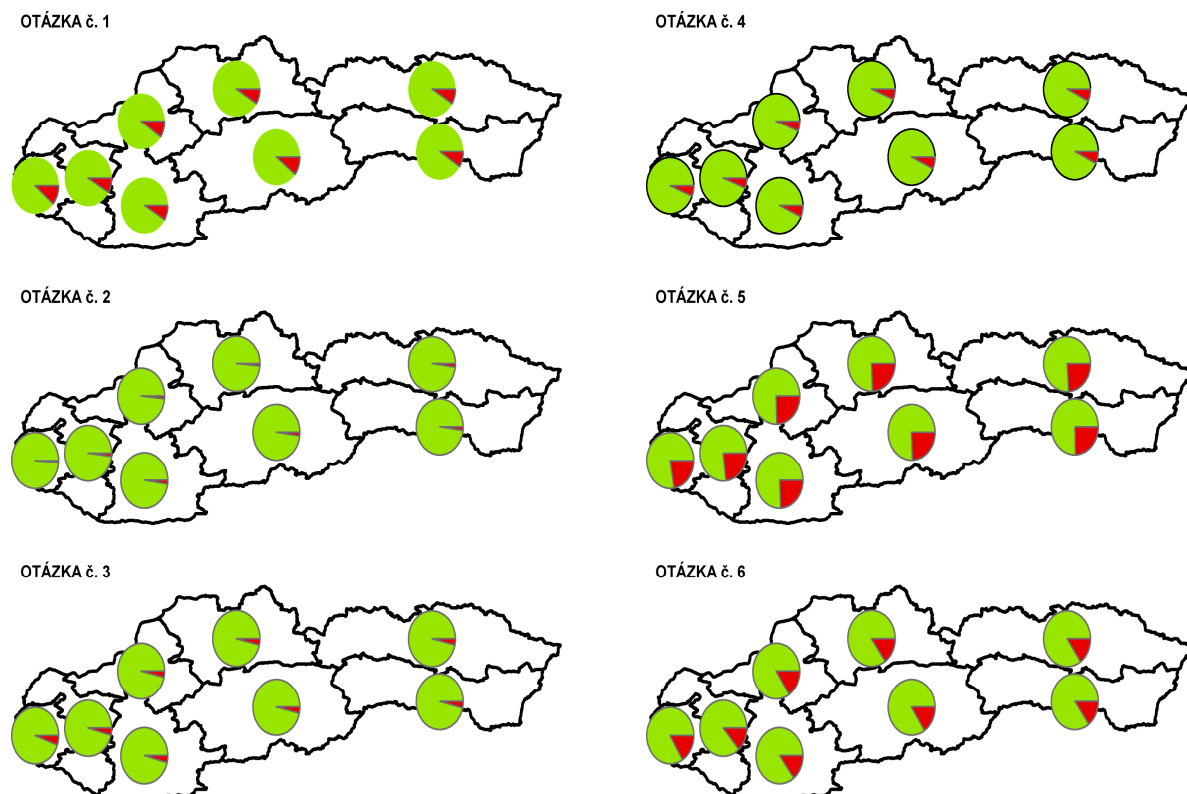
kompetentný na ne odpovedať, alebo mu na ich zodpovedaní nezáležalo.

¹⁸ Pokiaľ bol dôvod vysokého počtu hlasov negatívnych a nezodpovedaných z dôvodu nepochopenia otázky, môžeme usúdiť, že SaS nezvládla odkomunikovať nimi preferovanú odpoveď a vysvetliť význam tejto otázky a jej význam všetkým voličom.

Pomer kladných a záporných odpovedí na otázky v krajoch SR

Nasledujúce mapy znázorňujú, že podiel kladných a záporných odpovedí na jednotlivé otázky bol medzi kraji takmer rovnaký. To znamená, že žiadna z otázok nevyvolala na tejto úrovni územnosprávneho členenia odlišné odozvy. Niektoré otázky však vyvolali omnoho väčšiu mieru súhlasu, respektívne nesúhlasu.

Mapa č. 3. Miera súhlasu a nesúhlasu s jednotlivými otázkami v krajoch SR.

Zdroj dát: Statistics.sk 2010a.

Teritoriálna homogénnosť/heterogénnosť hlasovania

Ďalším sledovaným javom boli rozdiely v podpore jednotlivých otázok medzi rôznymi teritoriálnymi jednotkami SR.

Tabuľka č. 4. Giniho koeficient pre rôzne územnosprávne jednotky.

Gini koef.	Volebná účasť	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne
kraje	0,95	0,99	0,95	1,00	0,89	1,00	0,93	1,00	0,96	1,00	0,99	0,99	0,97
obce	0,81	0,97	0,72	0,98	0,51	0,98	0,60	0,97	0,68	0,93	0,81	0,95	0,76
>20.000	0,92	0,99	0,93	1,00	0,89	1,00	0,92	1,00	0,95	0,99	0,97	0,99	0,95
<20.000	0,80	0,97	0,72	0,98	0,52	0,98	0,60	0,97	0,68	0,93	0,81	0,95	0,75

Zdroj: Statistics.sk 2010a.

Z tabuľky môžeme vidieť, že odpovede „áno“ na jednotlivé otázky boli takmer absolútne rovnomerné vo všetkých pozorovaných teritoriálnych jednotkách. Pri zápornej odpovedi niektoré obce odpovedali záporne častejšie ako iné. Tento fenomén je zreteľný najmä u obcí pod 20.000 obyvateľov, ktorý kopíruje hodnoty všetkých obcí. Spôsobila to výrazná prevaaha obcí s počtom obyvateľov pod 20.000. Záporné odpovede v obciach nad 20.000 obyvateľov boli teritoriálne menej koncentrované, no i tak sa jedná o veľmi rovnomernú disperziu. Oproti kladným odpovediam boli vo všetkých obciach rozložené v priemere o 28,3 % nerovnomernejšie.

Tabuľka č. 5. Giniho koeficient: obce v jednotlivých krajoch.

Gini koef./obce po krajoch	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne
Bratislavský	0,99	0,87	0,99	0,67	0,99	0,80	0,99	0,86	0,97	0,91	0,98	0,87
Trnavský	0,98	0,81	0,99	0,60	0,99	0,71	0,98	0,78	0,96	0,88	0,97	0,82
Trenčiansky	0,98	0,79	0,99	0,58	0,99	0,66	0,98	0,74	0,94	0,85	0,96	0,80
Nitriansky	0,97	0,74	0,99	0,60	0,99	0,70	0,98	0,76	0,94	0,83	0,96	0,96
Žilinský	0,98	0,76	0,99	0,56	0,99	0,69	0,98	0,74	0,95	0,85	0,96	0,81
Banskobystrický	0,96	0,70	0,98	0,48	0,98	0,55	0,96	0,65	0,92	0,79	0,94	0,72
Prešovský	0,97	0,65	0,98	0,45	0,98	0,50	0,96	0,63	0,91	0,78	0,94	0,72
Košický	0,97	0,73	0,98	0,55	0,98	0,61	0,97	0,71	0,93	0,82	0,96	0,76

Zdroj: *Statistics.sk 2010a.*

V jednotlivých obciach v krajoch bola diverzifikácia odpovedí na jednotlivé otázky taktiež veľmi podobná. Mierne sa odlišuje opäť Bratislavský kraj, kde bolo hlasovanie rozprestrenejšie ako v ostatných krajoch, čo je samozrejme spôsobené prítomnosťou mesta s najvyšším počtom obyvateľov v tomto kraji a jeho menšou územnou rozlohou, zahŕňajúcu malý počet vidieckeho osídlenia, a teda s výrazne prevažujúcim podielom mestského obyvateľstva. V šiestej tabuľke vidíme, že rovnomernejšia distribúcia hlasov medzi okresmi v Bratislavskom kraji v porovnaní s ostatnými už neplatí. I väčšie územnosprávne jednotky, okresy, majú takmer úplne homogénne rozprestrenie súhlasných hlasov v rámci krajoch. Aj tu sa potvrdil všeobecný trend, že nesúhlasné odpovede na otázky sú rozdistribuované o niekoľko stotín hodnoty Giniho koeficientu heterogénnejšie, ale tento jav nie na úrovni okresov tak výrazný ako na úrovni obcí.

Tabuľka č. 6. Giniho koeficient hlasovania o jednotlivých otázkach medzi okresmi v jednotlivých krajoch.

Gini koef./okresy po krajoch	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne	Áno	Ne
Bratislavský	0,99	0,96	1,00	0,86	0,99	0,91	1,00	0,96	1,00	0,99	0,99	0,95
Trnavský	1,00	0,95	1,00	0,82	1,00	0,93	1,00	0,96	1,00	0,99	0,99	0,95
Trenčiansky	1,00	0,97	1,00	0,91	1,00	0,97	1,00	0,96	0,99	0,98	0,99	0,97
Nitriansky	0,99	0,95	1,00	0,89	1,00	0,96	1,00	0,97	0,99	0,97	0,99	0,93
Žilinský	0,99	0,92	1,00	0,91	1,00	0,97	1,00	0,94	0,99	0,96	0,99	0,95
Banskobystrický	0,99	0,94	1,00	0,81	1,00	0,93	0,99	0,89	0,99	0,96	0,99	0,96
Prešovský	1,00	0,97	1,00	0,85	1,00	0,94	0,99	0,90	0,98	0,95	0,99	0,96
Košický	1,00	0,96	1,00	0,79	1,00	0,96	0,99	0,88	0,99	0,96	0,99	0,96

Zdroj: *Statistics.sk 2010a.*

Záver

Slovensko má síce za sebou ďalšie neplatné referendum, analýza jeho výsledkov však priniesla pomerne zaujímavé zistenia. Najzásadnejší predstavuje homogenita výsledkov hlasovania, ktorá je typická pre všetky roviny. Pokiaľ by sme si mohli dovoliť skratku, konštatovali by sme, že Slovensko hlasovalo takmer ako jeden muž.

Tento prímer má však obmedzenú platnosť. V prípade analýzy faktického obsahu hlasovania (schválenie alebo odmietnutie otázok) je naše prirovnanie trefné, no zlyháva pri analýze rozdielov založených na geografickom hľadisku.

Z hľadiska homogenity hlasovania sa zdá, že spôsob postavenia otázok a výberu tém bol zvolený tak, aby nebolo jednoduché ich v prípade účasti na referende odmietnuť. To môžeme na jednej strane prisudzovať výberu ľubivých a nekonfliktných tém, proti ktorým nie je jednoduché vymedziť sa kvôli nutnosti prekročiť hranicu pre platnosť referenda. Je však nutné dodať, že i vyjadrenie nesúhlasu neúčastou na referende prispieva k jeho neplatnosti vzhľadom k inštitucionálnemu nastaveniu kvóra.

Z hľadiska geografickej analýzy je možné vysledovať rozdiel v homogenite hlasovania medzi mestami s viac a menej ako 20.000 zapísanými voličmi. Aj keď tento rozdiel nie je príliš významný, poukazuje na jednoduchý fakt, že agenda spojená s referendom bola zaujímavá skôr pre obyvateľov väčších miest. Toto tvrdenie do určitej miery odráža i výsledky SaS z júnových volieb, kde SaS obdržala vyšší počet hlasov skôr vo väčších mestách.

Je zrejmé, že sa strane podarilo vzbudiť záujem o jej vlastnú agendu i mimo vlastnú voličskú obec a zmobilizovať i voličov iných strán, poprípade nevoličov. Medzi riadkami tak môžeme uvažovať o potenciáli SaS pracovať s voličmi, aj keď ukazovatele o takýchto schopnostiach a ich efektoch sú iba nepriame. V tejto chvíli už môžeme konštatovať, že strane sa podarilo presadiť svoju vlastnú agendu, a to napriek nevôli väčšiny koalíčných, opozičných

a dalších ústavných subjektov. Podarilo sa im tak splniť predvolebný sľub: vypísať referendum. Jeho neplatnosť je už iná kapitola.

Literatúra a zdroje

- Aktuality.sk (2010): Prezident hlasoval v referende, *Aktuality.sk*, 19. 09. 2010, on-line text
<<http://www.aktuality.sk/clanok/172585/prezident-hlasoval-v-referende/>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Aktualne.centrum.sk (2008): Koncesionárske poplatky možno zruší referendum, *Aktualne.centrum.sk*, 23. 01. 2008, on-line text <<http://aktualne.centrum.sk/domov/zdravie-skolstvo-spolocnost/clanek.phtml?id=1150950>>. [cit. 23. 02. 2011]
- Aktualne.centrum.sk (2010a): KDH odporúčanie k referendu pre voličov nedá, *Aktualne.centrum.sk*, 04. 09. 2010, on-line text <<http://aktualne.centrum.sk/domov/politika/clanek.phtml?id=1215382>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Aktualne.centrum.sk (2010b): Fico odkazuje voličom: Na referendum nechod'te, *Aktualne.centrum.sk*, 06. 09. 2010, on-line text <<http://aktualne.centrum.sk/domov/politika/clanek.phtml?id=1215547>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Aktualne.centrum.sk (2010c): Začalo sa siedme referendum. Komisie čakajú, *Aktualne.centrum.sk*, 18. 09. 2010, on-line text <<http://aktualne.centrum.sk/domov/politika/clanek.phtml?id=1216288>>. [cit. 23. 02. 2011]
- Atlas.sk (2010): Gašparovič nakoniec na referende bol, hoci sľúbil opak, *Atlas.sk*, 19. 09. 2010, on-line text <<http://dnes.atlas.sk/slovensko/politika/700255/gasparovic-nakoniec-na-referende-bol-hoci-slubil-opak>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Belko, M. – Kopeček, L. (2003): Referendum in Theory and Practice: The History of the Slovak Referendums and Their Consequences, *Central European Political Studies Review*, Vol. V, No. 2-3, on-line text <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=165>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Bochsler, D. (2010): Measuring Party Nationalisation: A New Gini-based Indicator that Corrects for the Number of Units, *Electoral Studies*, Vol. XXIX, No. 1, pp. 155-168, on-line text <http://www.bochsler.eu/publi/bochsler_score09final.pdf>. [cit. 20. 10. 2010]
- HNonline.sk (2008): Reklama odštartovala kampaň za vypísanie referenda, *HNonline.sk*, 25. 01. 2008, on-line text <<http://strategie.hnonline.sk/sk/sedy/spravy/reklama/odstartovala-kampan-za-vypisanie-referenda.html>>. [cit. 23. 02. 2011]
- Jancová, D. (2010): Referendum nie je ani ryba, ani rak, *Pravda.sk*, 17. 09. 2010, on-line text <http://spravy.pravda.sk/referendum-nie-je-ani-ryba-ani-rak-dqf-sk_domace.asp?c=A100916_203528_sk_domace_p58>. [cit. 13. 03. 2011]
- Jones, M. P. – Mainwaring, S. (2003): The Nationalization of Parties and Party Systems. An Empirical Measure and an Application to the Americas, *Party Politics*, Vol. IX, No. 2, pp. 139-166.
- Laštic, E. (2001): Inštitút referenda v ústavnom systéme Slovenskej republiky, in: D. Horná – E. Malíková (eds): *Demokracia a právny štát*, Bratislava, Fridrich Ebert Stiftung, s. 77-94.
- Mesežnikov, G. – Bútorá, M. (1997, eds): *Slovenské referendum '97: zrod, priebeh, dôsledky*, Bratislava, Inštitút pre verejnú otázku.
- Most-Híd (2010): *Strana Most-Híd odporúča svojim voličom zúčastniť sa referenda*, on-line text <<http://www.most-hid.sk/sk/content/strana-most-hid-odporuca-svojim-volichem-zucastnit-sa-referenda>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Noveslovo.sk (2010): Referendový podvod, *Noveslovo.sk*, 14. 09. 2010, on-line text <http://www.noveslovo.sk/c/26446/Referendovy_podvod>. [cit. 23. 02. 2011]

- Pravda.sk (2010): Petičné hárký Sulík neodovzdal. Kvôli Smeru, vraví, *Pravda.sk*, 17. 02. 2010, on-line text
<[http://spravy.pravda.sk/peticne-harky-sulik-neodovzdal-kvoli-smeru-tvrdi-f7w-
/sk_domace.asp?c=A100217_203706_sk_domace_p01](http://spravy.pravda.sk/peticne-harky-sulik-neodovzdal-kvoli-smeru-tvrdi-f7w-/sk_domace.asp?c=A100217_203706_sk_domace_p01)>. [cit. 23. 02. 2011]
- Prusák, J. (2000): Spôsob vykonania slovenského referenda a jeho výsledky v Slovenskej republike, in: V. Pavlíček a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy. 2. část*, Praha, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, s. 223-239.
- Referendum2009.sk*, on-line zdroj <<http://www.referendum2009.sk/?m=1&mS=0>>. [cit. 20. 10. 2010]
- SaS (2010a): *120 nápadov pre lepší život na Slovensku. Volebný program strany Sloboda a Solidarita, jún 2010*, on-line text
<http://old.strana-sas.sk/tmp/asset_cache/link/0000015070/Program%20SaS.pdf>. [cit. 20. 10. 2010]
- SaS (2010b): *SaS ďakuje Robertovi Ficovi za promovanie referenda*, on-line text <<http://www.strana-sas.sk/sas-dakuje-robertovi-ficovi-za-promovanie-referenda/199>>. [cit. 27. 02. 2011]
- Slota, J. (2010): *Predseda SNS Ján Slota k referendu*, SNS, 10. 09. 2010, on-line text
<<http://www.sns.sk/aktuality/predseda-sns-jan-slota-k-referendu/>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Sme.sk (2010a): Cuper je hviezdou referendovej kampane SaS, *Sme.sk*, 02. 09. 2010, on-line text
<<http://www.sme.sk/c/5531316/cuper-je-hviezdou-referendovej-kampane-sas.html>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Sme.sk (2010b): Sulík neodvolali, sporili sa aj o utýranom koňovi, *Sme.sk*, 09. 09. 2010, on-line text
<<http://www.sme.sk/c/5540656/sulika-neodvolali-sporili-sa-aj-o-utyranom-konovi.html>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Sme.sk (2010c): Fico účasť na referende neodporúča, *Sme.sk*, 06. 09. 2010, on-line text
<<http://www.sme.sk/c/5536857/fico-smer-ucast-na-referende-neodporuca.html#ixzz1050ZyP8j>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Sme.sk (2010d): Milión hlasujúcich je málo aj veľa, *Sme.sk*, 20. 09. 2010, on-line text
<<http://www.sme.sk/c/5556202/milion-hlasujucich-je-malo-aj-vela.html>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Spáč, P. (2008): *Referendum ako súčasť slovenskej politickej praxe*, diplomová práca, Brno, Fakulta sociálnych štúdií Masarykovej univerzity.
- Statistics.sk (2010a): *Referendum – 18. septembra 2010*, on-line zdroj <<http://app.statistics.sk/ref2010/menu>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Statistics.sk (2010b): *Volby do NR SR 2010. Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany podľa okresov a krajov*, on-line zdroj <http://app.statistics.sk/nrsr_2010/sr/tab9okr.jsp?lang=sk>. [cit. 20. 10. 2010]
- Stupňan, I. (2010): Od referenda SaS sa zvyšok koalíčných strán odvracia, *Pravda.sk*, 24. 08. 2010, on-line text
<[http://spravy.pravda.sk/od-referenda-sas-sa-zvysok-koalicnych-stran-odvracia-pc3-
/sk_domace.asp?c=A100824_073246_sk_domace_p58](http://spravy.pravda.sk/od-referenda-sas-sa-zvysok-koalicnych-stran-odvracia-pc3-/sk_domace.asp?c=A100824_073246_sk_domace_p58)>. [cit. 20. 10. 2010]
- Sulík, R. (2008): Petíciu podpísali aj Fico, aj Maďarič, *Blog.sme.sk*, 16. 04. 2008, on-line text
<<http://richardsulik.blog.sme.sk/c/143521/Peticiu-podpisali-aj-Fico-aj-Madaric.html>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Sulík, R. (2009): Referendum žije!, *Blog.sme.sk*, 08. 02. 2009, on-line text
<<http://richardsulik.blog.sme.sk/c/182323/Referendum-zije.html>>. [cit. 23. 02. 2011]
- Ta3.com (2010a): Smer-SD nemôže odporučiť voličom, aby sa zúčastnili na referende, *Ta3.com*, 06. 09. 2010, on-line zdroj <http://www.ta3.com/sk/reportaze/161295_smer-sd-nemoze-odporucit-voicom-aby-sa-zucastnili-na-referende>. [cit. 20. 10. 2010]

- Ta3.com (2010b): TB prezidenta I. Gašparoviča o referende SaS, *Ta3.com*, 14. 07. 2010, on-line zdroj
<http://www.ta3.com/sk/reportaze/157587_tb-prezidenta-i-gasparovica-o-referende-sas>. [cit. 20. 10. 2010]
- Ta3.com (2010c): Relácia V politike: Opozičný smer Smeru, *Ta3.com*, 19. 09. 2010, on-line zdroj
<http://www.ta3.com/sk/relacie/20_v-politike/10087_opozicny-smer-smeru>. [cit. 23. 02. 2011]
- Taagepera, R. – Shugart, M. S. (1989): *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*, New Haven, London, Yale University Press.
- Tv.sme.sk (2008): Sulík kontra Nemcsics: Zakladajú zbytočné strany?, *Tv.sme.sk*, 24. 11. 2008, on-line zdroj
<<http://tv.sme.sk/v/6740/sulik-kontra-nemcsics-zakladaju-zbytocne-strany.html>>. [cit. 23. 02. 2011]
- TvNoviny.sk (2009): Novou politickou stranou je Sloboda a Solidarita, *TvNoviny.sk*, 12. 03. 2009, on-line text
<<http://tvnoviny.sk/spravy/domace/novou-politickou-stranou-je-sloboda-a-solidarita.html>>. [cit. 23. 02. 2010]
- TvNoviny.sk (2010): SaS odovzdala petíciu za vyhlásenie referenda, *TvNoviny.sk*, 09. 06. 2010, on-line text
<<http://tvnoviny.sk/spravy/domace/sas-odovzdala-peticiu-za-vypisanie-referenda.html>>. [cit. 23. 02. 2010]
- Únia miest Slovenska, Územné a správne usporiadanie Slovenskej republiky, on-line zdroj <http://www.unia-miest.sk/vismo/o_utvar.asp?id_org=600175&id_u=1012&p1=1266>. [cit. 23. 02. 2010]
- Úrad vlády SR (2010): *Občianska zodpovednosť a spolupráca. Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010–2014*, on-line text <<http://www.vlada.gov.sk/data/files/6257.pdf>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Ústava Slovenskej republiky, on-line text <<http://www.vlada.gov.sk/data/files/6486.pdf>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Webnoviny.sk (2010a): Radičová považuje referendum za mrhanie peniazmi, *Webnoviny.sk*, 14. 07. 2010, on-line zdroj
<<http://www.webnoviny.sk/slovensko/radicova-povazuje-referendum-za-mrhan/182498-clanok.html>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Webnoviny.sk (2010b): Fico sa bojí zrušenia imunity, vyhlásil Dzurinda, *Webnoviny.sk*, 18. 09. 2010, on-line zdroj
<<http://www.webnoviny.sk/politika/fico-sa-boji-zrusenia-imunity-vyhlas/221353-clanok.html>>. [cit. 20. 10. 2010]
- Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 564/1992 Zb., o spôsobe vykonania referenda, on-line text
<www.civil.gov.sk/archiv/documents/p08-07-f11.pdf>. [cit. 20. 10. 2010]

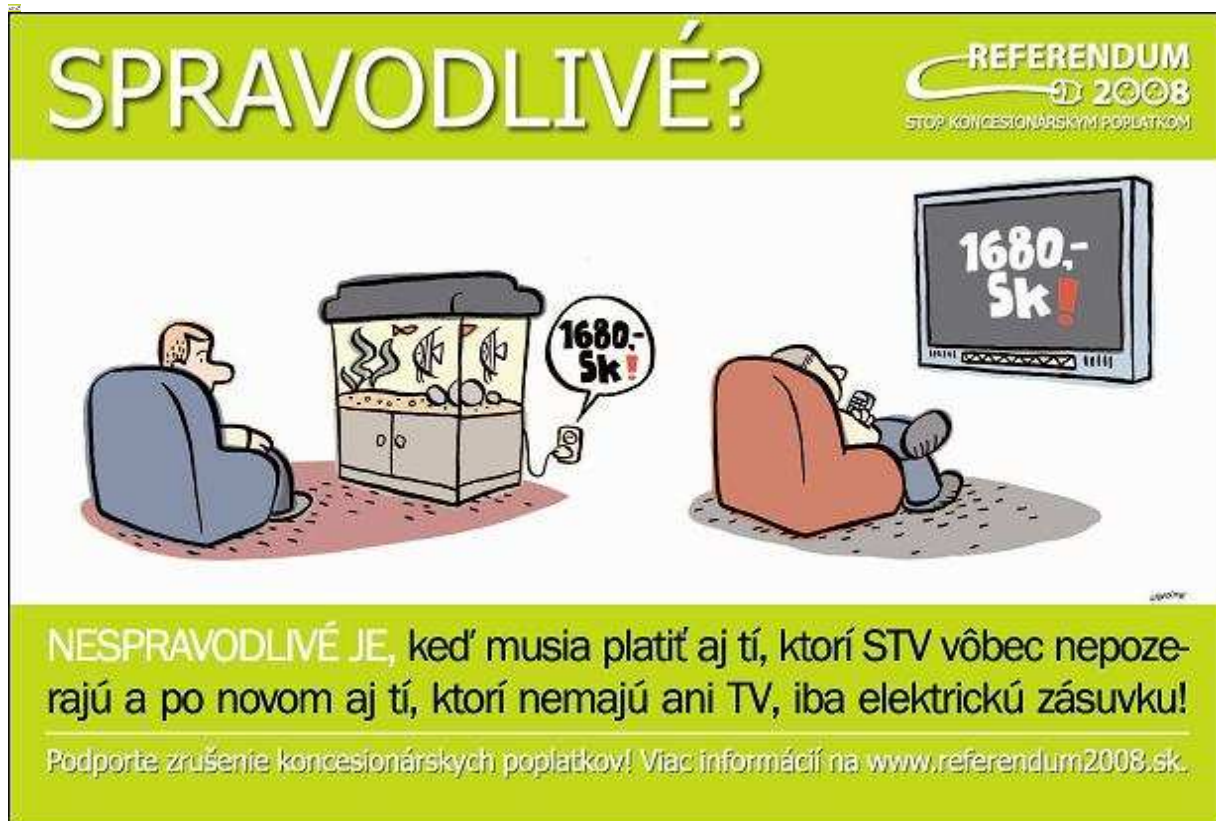
Prílohy

Príloha č. 1. Ukážka grafiky kampane SaS na podporu referenda: billboard.

Zdroj: <<http://aktualne.centrum.sk/domov/politika/clanek.phtml?id=1216288>>.

Príloha č. 2. Ukážka grafiky pôvodnej petície za vypísanie referenda z roku 2008.

Zdroj: <<http://strategie.bnonline.sk/sk/sedy/spravy/reklama/odstartovala-kampan-za-vypisanie-referenda.html>>.